

УДК 070: 821.161

Шевченко Т.М.

КОМПОЗИЦІЯ ЕСЕ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА „ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА РЕВІЗІЯ”

*Шевченко Т.М. Композиція ессе Юрія Андруховича «Центрально-восточная ревизия»**В этой статье исследованы особенности композиции известного эссе Ю. Андруховича как постмодернистского публицистического произведения.***Ключевые слова:** публицистика, композиция, эссе*Shevchenko T. The composition of Yuriy Andrukhovych's essay "Central Oriental inspection"**This article analyses the compositional peculiarities of Y. Andrukhovych's essays as postmodernistic publicistic work.***Key words:** publicism, essay, composition*Шевченко Т.М. Композиція есе Юрія Андруховича „Центрально-східна ревізія”**У статті досліджено особливості композиції відомого есе Ю. Андруховича як по постмодерністського публіцистичного твору.***Ключові слова:** публіцистика, композиція, есе

Однією з присутніх граней хисту Андруховича-публіциста є вміння компонувати власні твори, відтак текст постає злагодженим і динамічним, структурно продуманим і цілісним. Компонування твору вимагає великої праці, напружених роздумів автора, вміння узгоджувати частину і ціле в межах невеликої площі публіцистичного твору. Провідна ознака композиційної єдності цілісність, яка досягається єдністю художньої форми і змісту. Як відомо, діалектика взаємодії змісту і форми витікає з різноякісного рівня елементів змісту. Одні з них виражають сутність явища (теоретичний факт, ідея, концепція), інші фіксують конкретні прояви цієї сутності (емпіричний факт, погляд, ситуація).

Мета даної статті - проаналізувати принципи композиційної цілісності есею Юрія Андруховича, який спершу був надрукований у часописі „Сучасність”, а згодом увійшов до збірки „Моя Європа”, до якої ще було додано есе польського публіциста Анджея Стасюка „Корабельний щоденник”, відтак два твори постали своєрідними варіантами одного образу Європи, котрі докорінно відрізняються за змістом, однак і суттєво доповнюють одне одного.

Першоелементом композиції є назва твору. Перше, з чим знайомиться читач, відкриваючи твір чи збірку, це заголовок. Назва відіграє важливу роль, адже містить у собі тему чи ідею твору, а тому має бути чітка й афористична. Заголовок є невід’ємною частиною публіцистичного твору, що увиразнює його специфічну природу і має важливе значення для його тематичної, композиційної та сюжетної цілісності. Суттєвою відмінністю назви публіцистичного твору є те, що в ній не лише вказується на предмет розмови, а й „...закладена головна ідея виступу... образний ключ, підхід автора, дається присуд явищу” [2, с. 119].

Особливе значення у заголовку публіцистичного твору має сприймання його читачем. Адже назва такого твору звернена до всього особистого багажу знань і життєвого досвіду читача. Як зазначає дослідниця В. Галич, назва стимулює у читача роботу думки, розкриває інтелектуальний потенціал, примушує вступати в діалог з автором і його добою, викликає запитання, налаштовує на певний „горизонт очікування”, спонукає прогнозувати розгортання змісту твору [2, с. 15].

„Центрально-східна ревізія” - саме таку назву автор обрав для свого есе, який присвячено Європі. До центрально-східних країн Європи Андрухович зараховує й Україну, зокрема її західну частину (причому йдеться не тільки про географічну причетність, а насамперед про духовну близькість, закорінену у віддалених і близьких історичних реаліях). Ревізія — це огляд чогось з метою перевірки стану - отже, Андрухович у своєрідний спосіб „перевіряє” українську територію на європейськість, на географічну і ментальну приналежність до європейських традицій і цінностей.

Ця ревізія „триває” протягом 18-ти частин, кожна з яких має власну назву, що допомагає краще усвідомити коло порушених автором проблем. Загалом ці частини підпорядковані двом сюжетним лініям, які представлені в есе: перша - це роздуми автора з приводу Часу, його ролі в житті як цілої країни, так і окремої особистості, а друга лінія автобіографічна: це історія родини автора, оцінка долі поколінь на тлі великої історії загалом та на тлі української історії зокрема, „вписаність” особистого талану автора в долю цілого народу. Ці лінії тісно між собою переплетені, однак можна виділити частини, котрі одноосібно розкривають першу чи другу сюжетну лінію, однак є й ті, які сублимують їх у своєрідний спосіб. Зупинимось на прикметах кожного фрагменту окремо. Сергій Грабовський з цього приводу слушно зауважив, що в творі „есеїст виходить на рівень власне філософських узагальнень, маніфестуючи свої погляди, в річищі екзистенційної філософії з її спрямованістю на

людські виміри буття. Чи не єдина проблема, яку для себе намагається розв'язати (реально чи ілюзорно) Андрухович, - це „жах лінійного часу" [1, с.23].

Якщо узагальнено характеризувати будову твору, то не можна не помітити, що в межах кожної частини є свій власний сюжет, зумовлений плином розповіді й авторським задумом розказати „про час і про себе", а в межах усієї цілісності, якою є „Центрально-східна ревізія", це дає змогу авторові легко нанизати окремі епізоди на міцну нитку динамічної оповіді, уникнувши розпорошеності й утвердивши залізну взаємопов'язаність частини і цілого, деталі і філософського роздуму. Структурний аналіз есею Андруховича доводить, що на рівні розділів, їх кількості та якості, як і системи маркерів, теж немає випадковості, а все виважене, зумовлене як експозицією, кульмінацією і розв'язкою роздумів автора, так і філософського матеріалу загалом.

Епіграфом до твору стала фраза чотирирічного Габріеля: „Людина вмирає, а її скелет живе вічно". Такими словами автор дає зрозуміти: йтиметься про час як уособлення Вічності, і підтвердженням цього стає назва першої частини - „Клепсидра". Клепсидра - це прилад для вимірювання часу у вигляді посудини, з якої вода краплями витікає в інший посуд, де рівень води показує час. Такий годинник є символом невловимого часу, його швидкоплинності та нагадує про нетривалість людського життя. Ця частина есею розкриває першу сюжетну лінію твору, про що свідчать філософські роздуми автора на кшталт „мене з дитинства притягають руїни, цей особливий сад колишнього буття" [1, с 19].

Першу сюжетну лінію також продовжено і в другому фрагменті, що має назву „Конкретна поезія": в цьому заголовку відчутна іронія у підтексті, адже йдеться про молоду, зухвалу, стрімку — „конкретну" - оду руїнам як утіленню „далекого", „звістки про повноту". Тут ідеться про студентські роки письменника. Наступний фрагмент названо „Глосарій": це застаріле слово означає тлумачний словник до тексту, який пояснює маловживані чи застарілі слова. Ця частина - своєрідне „розшифрування" понять, важливих для Андруховичевої автоконцепції світу: руїни, час, родинна міфологія тощо.

Але вже наступна частина „Центрально-східної ревізії" переводить нас на іншу сюжетну колію: в центрі авторської розповіді - родина Андруховича чи навіть родинні байки від нього, але саме вони якнайкраще ілюструють історію нашої країни та її зв'язок з Європою.

Четвертий фрагмент має назву „Ексокус": вочевидь, назва походить від слова „ексод", що означало в античному театрі заключну частину трагедії, урочистий відхід акторів зі сцени. Андрухович називає першу частину нової сюжетної лінії своєрідним її закінченням, у цьому ми вбачаємо натяк і на циклічність і нескінченність людського буття. „Так, утечі, але й повернення. Так, майбутнє - але й минуле" [1, с.34], - констатує публіцист.

П'ятий розділ „Фейлетон" непомітно повертає читача від історичних подій до де в чому іронічних роздумів письменника з приводу ролі історії у формуванні європейської нації як чинника її подальшого розвитку. Про іронічний тон свідчить і заголовок розділу, адже фейлетон - це в першу чергу іронічний твір, який загалом по-доброму висміює певні риси чи якості. Одразу за „Фейлетоном" - „Компендій", який продовжує налаштовувати читача на думки, пов'язані з осмисленням ролі минулого в житті окремої людини та країни загалом. Компендій або компендіум (заст.) - стислий виклад основних положень певної науки, результат досліджень тощо. Ця назва цілком виправдана, оскільки в цій частині „Центрально-східної ревізії" Андрухович розмірковує про людські візії минулого та майбутнього та викладає власні висновки з приводу сьогочасного відношення українців до минулого та майбутнього України у складі Європи та за її межами.

Історичний екскурс і події початку ХХ століття здійснено у сьомому розділі - „Епітафія". Це своєрідний „надмогильний напис", присвячений померлому дідові, котрий присвятив себе „визволенню краю": „Ми розминулися в масивах часу. І якщо правда те, що в потойбіччі на нас чекають все нові й нові процедури, то зараз мені вже дедалі тяжче сказати, хто з нас більше належить минулому - він чим я" [1, с.29].

„Медитація" - філософські роздуми, споглядання, самозаглиблення автора про Час, про втручання майбутнього як неминучу катастрофу в сьогодення, а також авторські зізнання в тому, як він навчився любові до теперішнього, тож назва восьмої частини цілком виправдана.

"Bildungsroman" повністю присвячено розповіді про події у поїзді, в якому ще малим батько письменника втік з Львова на Захід приблизно у 1939 році.

Також батькові присвячена наступна розповідь, яка повертає нас у Станіслав 1959 року: йдеться про вуличну бійку, і, мабуть, тому розділ отримав специфічну назву „Трилер", адже так, як відомо, названо особливий вид пригодницьких фільмів або літературних творів, в яких за допомогою спеціальних засобів викликається у глядачів чи читачів тривожне очікування або страх.

Одинадцята частина - „Тренос" (в античній традиції пісня-плач за покійним) продовжує спогади про батька письменника, а саме про стосунки автора з ним та передчасну смерть батька. Наступні два уривки називаються „Інтермедія" та „Інтермедія 2" (так називалися короткі сценки

гумористично-комедійного характеру, вставлені між актами серйозної драми). І справді: автор у цих двох розділах з сумною іронією описує підготовку до поховання батька.

„Містерія” продовжує історичну лінію твору, розповідаючи про похорон. І не дивно, що автор вибрав саме таку назву, адже містерія в античні часи означала систему культових ритуалів на честь богів. Завершує родинну історію Юрія Андруховича уривок під назвою „Ламентация” - це застаріле слово означає „нарікання” або „скарга”. Цей уривок також присвячено картині похорону і є своєрідним наріканням автора на несправедливість цього світу: „Смерть солідаризує тих, які залишаються жити. Споглядання смерті тимчасово робить їх ближчими” [1, с.41].

Завершальні частини „Центрально-східної ревізії” повертають нас до роздумів письменника. У шістнадцятій частині відтворено особливий хворобливий приголомшений стан автора, який міркує про нетривалість сьогодення, його тендітність між масивами минулого та майбутнього, тож назва „Депресняк” тут цілком доречна. „Хор” (17 розділ) - знову викликає асоціацію з античним світом, адже так називали у театрі групу виконавців, яка спільно з акторами вела одну з партій вистави: тут підсумовуються всі вищесказані думки та відбувається повернення до початку есею, до його другого розділу, в якому автор пригадував молодість. Таким чином перетинаються дві лінії сюжету.

„Цитата”, тобто дослівний уривок з будь-якого твору (фактично таким і є вісімнадцятий розділ), стає фінальним акордом „Центрально-східної ревізії”, який ставить крапку в обох сюжетних лініях твору і підсумовує ідею всього твору, яка має філософський характер: людині відмежуватися від минулого не можна ні за яких обставин, ні за яких історичних катаклізмів, ні за яких особистих прагнень, як не парадоксально це звучить, адже сучасне - це завжди минуле, що стане майбутнім, і ці метаморфози триватимуть вічно.

Відтак, у „Центрально-східній ревізії” письменник-публіцист вибудовує власну - поліфонічну і поліморфну концепцію Часу. Тож композиція „Центрально-східної ревізії” є ризоматичною, тісно зв'язаною з жанровою структурою, адже в есеї розгортаються дві сюжетні лінії, кожній з яких присвячено приблизно порівну частин (виняток становить тільки останній, сублімуючий розділ). Відразу впадає в око, що таке членування тексту доцільне, адже сюжетні лінії чергуються, зливаючись воедино в останню, вісімнадцяту частину.

Висновки. Отже, композиція есе „Центрально-східна ревізія” Юрія Андруховича дає підстави стверджувати, що Андрухович-есеїст залишається письменником-постмодерністом, навіть працюючи у публіцистичному ключі, адже в цьому творі автор - своєрідний гравець з Часом, який осмислює його то філософськи зважено, то блюзнірськи-іронічно; автор виступає то в ролі інтерпретатора історичних подій, то в ролі їх стороннього спостерігача. Крім того, у творі чимало рис постмодерністського твору, зокрема, еkleктичність у компоюванні епізодів, тяжіння до стилізації, цитування, переінакшення, ремінісценції, алюзії (про це свідчать навіть назви розділів есею, серед яких чимало назв - античних понять („Епітафія”, „Ексопус”, „Тренос”) суміщаються з сучасними жанровими дефініціями („Трилер”, „Медитація”, „Фейлетон”) та й словами, які не мають жодного відношення до генології, однак наявні в побутовому мовленні сучасної людини („Депресняк”, „Конкретна поезія”) тощо. Така суміш (композиційна, часово-просторова, лексична, на рівні змішування різних типів мовлення віршів і прози тощо) - яскрава прикмета постмодерністського твору. Крім того, у творі автор явно намагається дистанціюватися від напруженої опозиції „руйнування-відродження”, „серйозність-гра”, демонструє поєднання пориву до трансцендентного з постійним перетрушуванням „багажу” культури.

Джерела та література

1. **Андрухович Ю.** Центрально-східна ревізія // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. - Л., 2002. - С. 19-44.
2. Галич В. Поетика публіцистичного тексту (На матеріалі творчості Олесея Гончара). - К., 2006. - 200 с.
3. Грабовський С. Ессе Andrukhovych // Критика. - 2000. - № 7-8. - С. 20-23.

Поступили до редакції 16.07.2007 р.